

Левенець О.М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СЕРЕДИНІ 60-Х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 70-Х РР. ХХ СТ.

Публікація відображає результати науково-історичного дослідження, темою якого є викладання іноземних мов у загальноосвітніх школах Волинської області в середині 60-х – першій половині 70-х рр. ХХ ст. У статті описані і охарактеризовані процеси, що впливали на викладання іноземних мов у школах області. Наведено дані щодо кадрового і матеріально-технічного забезпечення процесу викладання іноземних мов. Охарактеризовані деякі аспекти методики викладання іноземних мов, роль іноземної мови як дидактичної одиниці для проведення виховної роботи в радянській школі. Під час дослідження даної теми були залучені архівні дані, методико-дидактична література 60-х – 70-х рр. ХХ ст., сучасна історіографія, а також свідчення тогочасних вчителів.

Ключові слова: іноземна мова, англійська мова, німецька мова, французька мова, іспанська мова, викладання, школа, вчителі, Волинська область.

Постановка проблеми. Іноземна мова завжди була важливою складовою частиною навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. Не виключенням є й радянський етап вітчизняної історії. Викладання іноземних мов у тогочасних загальноосвітніх школах Волинської області мало свої особливості, які були спричинені багатьма об'єктивними і суб'єктивними обставинами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській історіографії є чимало наукових робіт, які висвітлюють окремі аспекти історії викладання іноземних мов в Україні. Однак публікації, які б відображали процес викладання іноземних мов у радянський час, на регіональному рівні практично відсутні, а для того, щоб краще висвітлити проблему, варто було б дослідити цей процес і у Волинській області.

Постановка завдання. Основне завдання даної роботи полягає в тому, аби продемонструвати тогочасне викладання іноземних мов та його особливості в школах Волинської області в зазначений час.

Виклад основного матеріалу дослідження. Станом на початок 1964–1965 н. р. у Волинській області працювало 127 середніх і 438 восьмирічних шкіл [6, арк. 129]. У цьому ж навчальному році в області працювало 605 вчителів іноземної мови, з них 358 – з вищою освітою, 75 – із неповною вищою, 74 – із середньою спеціальною

(в тому числі із середньою педагогічною), і 98 – із загальною середньою освітою [7, арк. 40–41]. Однак такої кількості вчителів для шкіл області не вистачало. Гостра нестача вчителів цієї педагогічної спеціальності ще відчувалась і впродовж всієї другої половини 60-х рр. ХХ ст. Особливо катастрофічного характеру ця нестача набула у школах сільської місцевості. А тому, аби вирішити дану проблему, на посади вчителів іноземних мов у ЗОШ призначали осіб, які не мали відповідного педагогічного фаху, але володіли тією чи іншою іноземною мовою [43; 45; 48]. Ця особливість, відповідно, відобразилась на якості викладання. Як пригадує учениця старших класів Мирненської СШ Горохівського р-ну середини 60-х рр. минулого століття А. Зубко (нині Гришук), «в нас тоді німецьку мову викладала зовсім молода дівчина, яка сама ту мову не знала. Вона рік чи два роки, як закінчила школу, і її направили до нас із Берестечка. Вона, мабуть, була ще й хвора, тому що засинала на тих уроках. Чесне слово, сяде так за вчительський стіл, підіпреться і дрімає собі» [43].

Основним і найважливішим фактором, який визначав, яка іноземна мова викладатиметься в тій чи іншій школі, був кадровий фактор. Тобто вибір викладання якоїсь іноземної мови залежав від наявності фахівця з тієї чи іншої іноземної мови, або людини, яка володіла тією чи іншою мовою і могла бути призначеною на посаду вчителя, навіть

якщо й не мала відповідної освіти. В більшості сільських шкіл викладалась німецька мова, а в більшості міських шкіл – англійська. До прикладу, в Горохівському р-ні станом на 1966–1967 н. р. у 46 школах викладалась німецька мова, в 12 школах – англійська, в 3 школах – французька мова [10, арк. 113 зв.]. Загальнообласний показник становив: у 460 школах викладалась німецька мова, у 145 школах викладалась англійська, і у 68 школах викладалась французька мова [8, арк. 14 зв.]. По селах області люди, якщо й знали іноземну мову, то переважно німецьку. Це пов'язано з тим, що до 1918 р. Волинь межувала з Австро-Угорською імперією, в якій державною мовою була німецька мова, а в міжвоєнний період на території Волині існували школи німецької національної меншини, в яких, відповідно, й викладалась німецька мова [39, с. 218–220]. Окрім того, 1941–1944 рр. – час німецької окупації, а це збільшило кількість людей, які володіли німецькою мовою хоча б на розмовному рівні [36, с. 257–262; 41, с. 82]. Отож так історично склалось, що німецька мова на Волині була найбільш поширеною з іноземних мов, аніж будь-яка інша. Ті люди, які хоча б на початковому рівні володіли німецькою мовою, працевлаштовувались у сільські школи вчителями німецької мови в післявоєнний час [43; 44; 48].

Щодо англійської мови, то вона в більшості викладалась у міських школах, а її викладання забезпечували переважно вчителі з вищою, неповною вищою освітою, або принаймні з високим рівнем володіння мовою. Тобто висококваліфіковані вчителі англійської мови, які не бажали йти працювати в сільські школи, а намагались працевлаштуватись у міських школах. Таким чином, можна відзначити, що в певній мірі, на той час, міські вчителі іноземних мов відрізнялись від сільських вчителів іноземної мови: рівнем освіти, наявністю відповідного фаху, вищою професійною компетенцією тощо. Хоча і серед сільських вчителів траплялись вчителі іноземної мови з вищою освітою і високою кваліфікацією, але це була рідкість, принаймні на середину 60-х рр. ХХ ст.

Проте були й райони у Волинської області, в яких спостерігалась інша особливість у викладанні іноземних мов, – Іваничівський р-н та Локачинський р-н. Саме в цих районах було найбільше сільських шкіл, в яких викладалось паралельно 2 іноземні мови (на вибір). До прикладу, в Затурцівській СШ, Холопичівській СШ Локачинського р-ну викладались німецька і французька мови, в Локачинській СШ викладались німецька, французька і англійська мови. В Іваничівському р-ні

у СШ № 1 смт Іваничі викладалась німецька і англійська мови, в Іваничівській СШ № 2 викладалась німецька, англійська і французька мови, в Іваничівській СШ-інтернаті викладалась німецька і англійська мови, в Павлівській СШ викладалась німецька і французька, в Литовежській СШ і в Поромівській СШ викладалась німецька і англійська, у Колонській СШ – німецька і французька [11, арк. 172 зв.–174 зв.].

Кадрове забезпечення тогочасних шкіл Волинської області вчителями іноземних мов мало свої особливості. До початку 70-х рр. ХХ ст. більшість вчителів іноземних мов із вищою освітою за походженням були не корінними волинянами, а направлені свого часу з інших областей і республік СРСР. Ця особливість впливала на інтенсивність плинності педагогічних кадрів у сільських школах, а це, у свою чергу, впливало на зміну іноземної мови викладання. Молоді вчителі, яких направляли в область, відпрацьовували 3 роки і повертались додому, на їхнє місце направляли інших молодих спеціалістів (нерідко – вчителів іншої іноземної мови). Відповідно, й школи переводили на викладання іншої іноземної мови. Другою причиною коливання кількості шкіл із викладанням тієї чи іншої іноземної мови було запровадження та скасування паралельного викладання іноземної мови та другої іноземної мови в окремих школах.

Станом на 1971–1972 н. р. у 451 ЗОШ Волинської області викладалась німецька мова, у 249 школах викладалась англійська мова, у 80 школах – французька, а іспанська мова – лише у 2 школах [15, арк. 50 зв.]. У наступному 1972–1973 н. р. цей показник змінився і становив: у 427 школах викладалась німецька мова, у 215 школах викладалась англійська мова, у 78 школах викладалась французька мова та у 2 школах викладалась іспанська мова [19, арк. 49 зв.].

На початку 70-х рр. ХХ ст. в області спостерігалась тенденція до поступового збільшення кількості сільських шкіл, які переходили на викладання англійської мови замість німецької. Це пояснюється тим, що керівництво Волинського обласного відділу народної освіти впродовж останньої третини 60-х – 70-х рр. ХХ ст. намагалось замінити вчителів іноземної мови, які не мали відповідної освіти (переважно вчителів німецької мови) на вчителів іноземної мови з відповідною освітою (переважно вчителів англійської мови). До прикладу, з 1 вересня 1973 р. в Жиричівській СШ і Здомишлянській ВШ Ратнівського р-ну розпочалось викладання англійської

мови, де до цього викладалась німецька. У тому ж році аналогічний перехід відбувся у Черченській СШ і Видертській ВШ Камінь-Каширського р-ну [25, арк. 7–8]. У тогочасному Любомльському р-ні 6 шкіл перейшли на викладання англійської мови замість німецької [26, арк. 9]. У Турійському р-ні 2 школи також перейшли на викладання англійської мови. Аналогічна ситуація спостерігалась і в інших районах області [27, арк. 11]. Всього по області в підготовці до 1973–1974 н. р. 12 шкіл перейшли на викладання англійської мови замість німецької та 5 шкіл – на викладання французької замість німецької. Внаслідок часткових змін викладання іноземних мов ситуація в області станом на 1973–1974 н. р. виглядала так: німецька мова викладалась у 421 школі, англійська – у 218 школах, французька – у 78 школах, іспанська мова – у 3 школах. А вже в наступному 1974–1975 н. р. показник ще змінився і становив: у 504 школах викладалась німецька мова, у 229 школах викладалась англійська, в 79 школах викладалась французька, і в 3 школах викладалась іспанська мова [31, арк. 53]. Цей показник у районах виглядав таким чином: викладання німецької мови переважало у школах Ратнівського, Камінь-Каширського, Любешівського, Любомльського, Старовижівського, Турійського, Іваничівського, Маневецького, Рожищенського, Ківерцівського, Володимир-Волинського, Локачинського, Луцького і Горохівського районів. Натомість викладання англійської мови переважало тільки в школах Ковельського р-ну, а також у міських школах (Луцька, Ковеля, Нововолинська та Володимир-Волинського), проте тут були класи, в яких паралельно викладались й інші мови (німецька, французька та іспанська). Збільшення шкіл, в яких викладалась німецька і англійська мови, пов'язане з тим, що в багатьох школах області, навіть у сільських школах, впроваджувалось паралельне викладання двох або й трьох іноземних мов [31, арк. 53]. Вивчення англійської мови вважалося престижнішим і перспективнішим [44; 47]. У першій половині 70-х рр. ХХ ст. батьки учнів неодноразово звертались із проханням до директорів шкіл і завідувачів відділів народної освіти про переведення дітей на вивчення саме англійської мови як іноземної. Відомо, що такі випадки траплялись у Луцькому, Рожищенському і Старовижівському р-нах [17, арк. 35–35 зв.].

Станом на січень 1973 р. в області працювало 803 вчителі іноземної мови (без директорів і завучів шкіл), із них 415 вчителів англійської мови, 302 вчителі німецької мови, 86 вчителів французь-

кої мови та 3 вчителі іспанської мови [29, арк. 2]. Станом на 15 листопада 1973 р. в області в ЗОШ працювало 617 вчителів, які мали вищу освіту і фах вчителя (викладача) тієї чи іншої іноземної мови. З них 93 закінчили державні університети і 524 особи, які здобули фах у педагогічних інститутах. Диплом, отриманий у державному університеті, вважався більш престижним, ніж диплом випускника педагогічного інституту, хоча складнощів із працевлаштуванням не було, особливо в північних районах області [30, арк. 9].

У 1969–1970 н. р. було запроваджено викладання іноземної мови у школах за новою програмою в V класі. У порівнянні з попередньою навчальною програмою ця програма була більш практичною, вона краще розвивала усне мовлення учнів, фонетичні та орфоепічні особливості іноземної мови. Проте головний її недолік полягав у тому, що вона була розрахована на 4 тижневі години, а навчання проводилось лише 3 уроки на тиждень, що створювало для вчителів ряд незручностей і плутанину з темами уроків [13, арк. 64]. Також вчителі висловлювали побажання, що краще було б якби ілюстрації в підручниках були кольорові [12, арк. 32].

Впродовж другої половини 60-х – середини 70-х рр. ХХ ст. керівництво Волинського обласного відділу народної освіти вживало всіляких заходів, аби якомога більше учнів ЗОШ області вивчали англійську мову [38, с. 65]. Незважаючи на той факт, що шкіл у яких викладалась англійська мова було значно менше, ніж шкіл у яких викладалась німецька мова, починаючи з 1974–1975 н. р. кількість учнів які вивчали англійську мову стала більшою і в цьому ж навчальному році становила 47761 учень (45.9 % від загальної кількості учнів ЗОШ, які вивчали іноземну мову). Ця особливість, пояснюється тим, що англійська мова викладалась переважно у міських та селищних школах, де були класи-паралелі з великою учнівською наповненістю [31, арк. 53].

На початку і в середині 70-х рр. ХХ ст. в області спостерігалось незначне збільшення кількості шкіл, в яких викладалась французька мова як іноземна. Ця особливість пов'язана з тим, що чимало педагогічних інститутів і державних університетів випускали фахівців за спеціальністю «Французька мова», в тому числі й Львівський державний університет імені І. Франка, який частково забезпечував школи області педагогічними кадрами. Станом на 1974–1975 н. р. найбільше шкіл, в яких викладалась французька мова, було в Ківерцівському р-ні – 17 шкіл і в Любомль-

ському – 9 шкіл, в Старовижівському і Ковельському р-нах – по 8 шкіл, у м. Луцьку французька мова викладалась у 6 школах. Натомість у Володимир-Волинському, Любешівському і Маневицькому р-нах не було жодної школи з викладанням цієї мови [32, арк. 153].

Високим рівнем викладання відзначались й окремі школи в районах. До прикладу, серед шкіл Старовижівського р-ну найкраще іноземні мови викладались у Старовижівській СШ. У ній паралельно викладались 3 іноземні мови (німецька, англійська і французька). На високому методичному рівні в цій школі викладалась французька мова. Її тут викладала ще з 1952 р. досвідчений педагог Л. Кокошко, і за наступні 20 років її випускники досягли високих результатів, зокрема: 14 випускників цієї школи навчались у Київському державному педагогічному інституті іноземних мов, В. Хлопук викладав у Київському державному університеті імені Т. Шевченка, Н. Філюк була перекладачем інституту геронтології, А. Паятій з 1970–1972 рр. працював перекладачем французької мови в Алжирі. Окрім того, випускники Г. Баран, Г. Балабан і Г. Вевренюк також працювали вчителями французької мови [17, арк. 35].

Викладання іспанської мови на той час у школах Волинської області було рідкісним явищем. В області її розпочали викладати тільки з 1969–1970 н. р. в 2 школах (Володимир-Волинська СШ № 2 і Нововолинська ВШ № 7). Із 1973–1974 н. р. до цього переліку шкіл додалась ще Нововолинська СШ № 2. Проте викладання іспанської мови в цих школах не було надто результативним. Це пояснюється декількома причинами. По-перше, великою наповненістю класів учнями. Середньостатистична наповненість класів учнями, в яких викладалась іспанська мова: в Нововолинській ВШ № 7 становила 30 учнів, у Нововолинській СШ № 2 – 33 учні [24, арк. 392–393], а у Володимир-Волинській СШ № 2 – 36 учнів. Поділ класів на учнівські підгрупи для вивчення іноземної мови в цих школах не здійснювався. По-друге – незадовільним матеріально-технічним забезпеченням цих шкіл. По-третє – дефіцитом відповідної навчально-методичної літератури [23, арк. 52].

Із середини 60-х рр. ХХ ст. в області працювали 3 ЗОШ із поглибленим викладанням англійської мови (Луцька СШ № 1, Луцька СШ № 5 і Ковельська СШ № 1). У цих школах були організовані спеціалізовані лінгвістичні класи, де відбувалось поглиблене викладання англійської мови. Проте найкращі результати демонстру-

вали педагоги Луцької СШ № 1. У ній працювали досвідчені вчителі, майстри педагогічної справи: Л. Немировська, В. Боброва, Х. Корхот, Л. Кварцяна. Ця школа вважалась найкращою в області з викладання англійської мови [40, с. 53–59].

Ще з першої половини 60-х рр. ХХ ст. керівництво Волинського обласного відділу народної освіти намагалось втілити на практиці надскладне, як для того часу, завдання – впровадити викладання ряду шкільних предметів у старших класах іноземною мовою [38, с. 65–66]. Реалізація цієї ідеї з початку 60-х рр. ХХ ст. постійно відкладалась через різні причини, передовсім через відсутність вчителів іноземної мови, які бажали б і головне – могли б проводити таку викладацьку практику. Навіть із числа вчителів іноземної мови, які викладали в спеціалізованих лінгвістичних класах, не було багато вчителів, які могли б займатись такою специфічною викладацькою роботою на належному рівні, окрім вчителя англійської мови Ковельської СШ №1 О. Прищепи. Адже вона мала дві педагогічні професії з вищими освітами (вчитель англійської мови і вчитель географії). Тому передбачалось, що саме вона викладатиме географію англійською мовою в старших класах [5, арк. 78]. Викладання предметів іноземною мовою розпочалось тільки з 1966–1967 н. р. в 2 школах: Луцькій СШ № 1 і Луцькій СШ № 5. Чому до цього переліку не потрапила Ковельська СШ № 1 достеменно не відомо [9, арк. 19 зв.].

Школи з поглибленим викладанням іноземних мов давали хороші результати. До прикладу, 42 випускники спеціалізованих лінгвістичних класів Луцької СШ № 1 з 1968 р. (першого випуску учнів зі спеціалізованих класів) по 1973 р. були зараховані студентами факультетів англійської мови різних ВНЗ [33, арк. 30].

Досить цікавою була організація навчання і методика викладання англійської мови, яку практикували тогочасні вчителі спеціалізованих лінгвістичних класів Луцької СШ № 1. Кожен клас ділився на 3 окремі підгрупи по 10–12 учнів у підгрупі. З початку 70-х рр. ХХ ст. уроки проходили в лінгафонних кабінетах, де на кожного учня був окремий звукотехнічний пристрій із мікрофоном, навушниками і колонками на клас, який дозволяв записувати і відтворювати звук. Для постановки правильної вимови, фонетичних та орфоепічних особливостей мови також використовувалась звукозаписуюча апаратура лінгафонного кабінету. Спочатку вчитель записувала звуковий текст, а потім діти його прослуховували і повторювали. Також практикувався інший метод: учні на уроці

по черзі записували на диктофон текст, який вони вивчили дома, потім його прослуховували і аналізували правильність вимови окремих звуків, слів тощо. Як відзначає вчитель англійської мови Луцької СШ № 1, яка викладала у спеціалізованих лінгвістичних класах у кінці 60-х – початку 90-х рр. ХХ ст., Л. Кварцяна, «тоді при викладанні англійської мови особлива увага зверталась на викладання фонетики. У нас урок починався з фонетичної зарядки. Я на дошці давала маленькі віршики на вимову різних звуків, і кожен учень мусив вимовити» [44]. Якість викладання англійської мови у спеціалізованих лінгвістичних класах контролювала завуч школи (вчитель англійської мови, вчитель-методист) Л. Немировська, тому вони завжди проходили на високому науково-методичному рівні [2, арк. 105].

Викладання ряду предметів іноземною мовою також розглянемо на прикладі Луцької СШ № 1. Англійською мовою в цій школі розпочали викладати 2 загальношкільні предмети (математику і біологію) та 4 спецкурси: «Література Англії і Америки», «Краєзнавство Англії», «Ділове мовлення» і «Технічний переклад». Викладання математики і біології англійською мовою здійснювали спеціально направлені в цю школу вчителі зі Львова. Викладання цих двох предметів було своєрідним педагогічно-дидактичним експериментом. Після одного року проведення такого експерименту на розширеному засіданні педагогічної ради школи дійшли висновку, що даний експеримент себе не виправдовує через те, що учням дуже складно дається таке навчання, а рівень засвоєння навчального матеріалу – надто низький. Після чого цей педагогічно-дидактичний експеримент було згорнуто. Щодо викладання спецкурсів, то результати були більш вдалимими. Ці спецкурси викладались вчителями англійської мови цієї ж школи (Л. Кварцяною, Х. Корхот, В. Боброва та ін.). Спецкурс «Література Англії і Америки» передбачав вивчення біографій літературних діячів Англії і США, їх творів, художньо-літературний критичний аналіз прози та поезії. По суті, це було викладання літератури цих країн англійською мовою. В цілому викладання даного спецкурсу подобалось учням, і результати були непогані. Спецкурс «Краєзнавство Англії» – це набір тем з історії та культури Англії, її звичаїв і традицій. Він був цікавим, легким для сприйняття учнями, пізнавально-інформативним і досить результативним на предмет засвоєння учнями знань. «Ділове мовлення» був складнішим спецкурсом і передбачав засвоєння учнями великої кількості сус-

пільно-політичних лексичних одиниць. Спецкурс «Технічний переклад» був найскладнішим спецкурсом і передбачав засвоєння учнями технічної лексики і спеціалізованої термінології, а також її перекладу [44].

Упродовж 1972–1973 рр. керівництво Ново-волинського міського відділу народної освіти неодноразово подавало службове клопотання в Міністерство освіти УРСР і Волинський обласний відділ народної освіти про те, аби отримати дозвіл на викладання ряду предметів у старших класах англійською мовою в Нововолинській СШ № 6. Згодом відповідно до рішення виконавчого комітету Нововолинської міської ради депутатів трудящих № 178 від 25 вересня 1973 р. Нововолинську СШ № 6 було реорганізовано в середню школу з викладанням ряду предметів англійською мовою [28, арк. 118].

На початку 70-х рр. ХХ ст. у школах збільшилась кількість шкільних факультативних курсів з іноземної мови [16, арк. 75]. Станом на 1973–1974 н. р. в області факультативні курси з іноземної мови лише у VII–X класах проводились у 137 школах (із них у 81 міській школі і в 56 школах сільської місцевості) [22, арк. 48].

Оскільки на початку 70-х рр. ХХ ст. навчально-виховна робота масово починає здійснюватися за допомогою кабінетної системи, то й, відповідно, надалі при школах обладнувались навчальні кабінети, в тому числі й кабінети іноземної мови. У 1972–1973 н. р. в області при ЗОШ було всього лише 14 лінгафонних кабінетів, 4 з яких були обладнані при сільських школах [19, арк. 48 зв.]. У наступному 1973–1974 н. р. при 42 міських школах були кабінети іноземної мови, в тому числі 15 шкіл мали лінгафонні кабінети. У 37 сільських школах також були обладнані кабінети іноземної мови, в тому числі 7 шкіл мали лінгафонні кабінети. Проте не слід вважати, що кабінети іноземної мови і лінгафонні кабінети були забезпечені найновішим тогочасним навчальним обладнанням. Найчастіше обладнання тогочасного кабінету іноземної мови становило: класна кімната, в якій зберігались підручники з іноземної мови, десяток, або декілька десятків найменувань навчально-методичної літератури, роздатковий матеріал, іншомовні тексти, на стінах висіли відповідні стенди і таблиці, зазвичай із граматики іноземної мови, а також портрети літературних діячів. Обладнання лінгафонних кабінетів розпочалось тільки на початку 70-х рр. минулого століття. Їх забезпечення становили патефони з пластинками, епідіаскопи, магнітофони, радіоприймачі, кіно-

проектори [20, арк. 42; 44]. Хоча навіть у тих школах, в яких були облаштовані лінгафонні кабінети, вони не завжди використовувались за тією причиною, що електронно-технічне обладнання часто було несправним і навіть списаним із різних причин. До прикладу, в 1974 р. у лінгафонному кабінеті Нововолинської СШ № 2 епідіаскоп не використовувався під час уроків тому, що був технічно несправним. Таких прикладів у школах області на той час було немало [35, арк. 102].

Організацію навчання і методику викладання іноземних мов у масових ЗОШ у той час складно характеризувати. В міських школах у зв'язку з кращим матеріально-технічним і кадровим забезпеченням викладання іноземних мов відбувалось краще. У сільських школах – гірше. В більшості шкіл не здійснювався поділ класів на окремі підгрупи для уроків іноземної мови, навіть незважаючи на велику наповненість класів. Також деякі тогочасні вчителі і керівники шкіл не приділяли належної уваги якості викладання іноземної мови як шкільної дидактичної одиниці. Нерідко викладання іноземної мови проходило формально, хоча обласний, міські і районні відділи народної освіти намагались із цим боротись і виправляти ситуацію. Були школи, де, навпаки, викладання іноземної мови здійснювалося на високому методичному рівні [43; 44; 45; 46; 48].

Характеризуючи тогочасні шкільні підручники з іноземної мови на предмет дидактичності, слід відзначити, що вони були добре структуровані та розроблені з урахуванням психолого-педагогічних рекомендацій. Як відзначила тогочасний вчитель англійської мови спеціалізованих лінгвістичних класів Луцької СШ № 1, Відмінник народної освіти УРСР, кавалер ордена «Знак пошани», вчитель-методист, керівник методичного об'єднання вчителів англійської мови м. Луцька в радянські часи Л. Кварцяна: «Мені подобались вони. Починаючи з III класу – чітко визначений текст, чітко написані слова з перекладом і транскрипцією. І ще до цього тексту – граматичний матеріал і вправи на цю ж граматику. То якщо ми вчимо цей текст, то тут все є. До кожного тексту багато граматичних вправ було...». Одночасно з тим підручники були прості у використанні й практичні, ними було зручно користуватись навіть слабшим учням [44].

Уроки іноземної мови в тогочасних радянських школах повинні були виконувати не лише освітню функцію, а й виховну. Урокам іноземної мови відводилась певна роль – вони повинні були реалізувати декілька напрямів тогочасного шкільного

виховання: інтелектуальне виховання, комуністичне та окремі аспекти ідейно-морального виховання (інтернаціоналізм і радянський патріотизм) [14, арк. 4]. Згідно з тогочасною методикою проведення виховної роботи уроки іноземної мови оптимально підходили для проведення інтернаціонального виховання. Тобто здійснювалось інтернаціональне виховання дидактичним шляхом (поєднання навчання з вихованням) [42, с. 258]. Яким же чином це робилось? Вчителі, проводячи уроки іноземної мови, використовували теми для розмови, письма, будови речень тощо: про країну, міста, звичаї та народ, мову якого вивчали, таким чином, аби учні засвоїли ідеї інтернаціоналізму: дружба, мир, доброзичливі відносини між народами тощо.

Також уроки іноземної мови сприяли проведенню комуністичного виховання. Це було спеціально розроблено і втілено в навчальних програмах і тогочасних шкільних підручниках з іноземних мов. У 1974 р. Волинський обласний відділ народної освіти і ВОІУВ рекомендували під час розробки тематичного планування уроків іноземної мови включити урок на тему: «Ідейно-політичне та інтернаціональне виховання на уроках іноземної мови», а уроки з розмовної іноземної мови проводити на тему: «Дитячі і шкільні роки В. Леніна» [34, арк. 19]. Також розглянемо декілька підручників на предмет комуністичної ідеології. На сторінках 16–17 підручника «Le Français en 10-e» (підручник французької мови для 10 класу середньої школи), виданий у 1962 р., авторами якого є Л. Андреевская-Левенстерн, Н. Елухіна, Л. Лобанова, вміщено текст французькою мовою про комуністів і радянських піонерів, згадується газета «Комсомольська правда», постать В. Леніна, Москва, СРСР [1, с. 16–17], а на сторінках 35–39 – текст і перелік запитань про досягнення радянської космічної галузі [1, с. 35–39]. В іншому шкільному підручнику, який виданий у 1972 р., – «Французский язык на факультативных занятиях», вміщено 2 великих портрети В. Леніна, текст французькою мовою і до нього заголовок «Портрет В. Леніна з автографом», вказано завдання для учнів: прочитати і зрозуміти суть тексту [37, с. 123, 187]. У підручнику з німецької мови для 9-го класу, який виданий того ж 1972 р., на сторінках 82–83 розміщено текст-діалог «Дружня прогулянка Берліном», і сюди ж подана ілюстрація – зображення монумента радянському воїну-визволителю, що знаходиться в Берліні. У підручнику з німецької мови для 8-го класу, випущеного у 1974 р., авто-

рами якого є Л. Бим, Б. Есипович, А. Шефер, на сторінці 30 розміщено зображення 6 радянських поштових марок із серії «50 лет ВЛКСМ». Марки виконані в стилі соціалістичного реалізму, на них зображено значок ВЛКСМ, який містить у собі портрет В. Леніна, працівники радянського сільського господарства і важкої промисловості, а також радянські солдати. Подібні ілюстрації і тексти в тогочасних підручниках були не випадковими, а відігравали важливу роль – сприяли комуністичному і патріотичному вихованню, візуально впливали на формування радянського (комуністичного) світогляду у свідомості школярів, чого й прагнула радянська влада [3, с. 30].

Висновки. Отож, як зрозуміло з вищевикладеного, комплектація ЗОШ Волинської області в середині 60 – першій половині 70-х рр. ХХ ст. вчителями іноземної мови мала свої особливості. Вибір іноземної мови для викладання у ЗОШ у певній мірі залежав від кадрового фактору. У межах зазначеного хронологічного відрізка спостерігалась тенденція до поступового зменшення кількості шкіл із викладанням німецької мови та збільшення кількості шкіл, в яких викладалась англійська мова. Зважаючи на особливість

цієї тенденції, це свідчить про якісні зміни щодо кадрового забезпечення тогочасних волинських шкіл, про поступове зростання якості викладання і, відповідно, вищий ступінь засвоєння знань учнями. Проте, зважаючи на ряд об'єктивних і суб'єктивних обставин, процес викладання не завжди здійснювався на належному науково-методичному рівні. Особливо це стосується шкіл сільської місцевості.

Станом на середину 60-х рр. ХХ ст. в 3 школах області (Луцькій СШ № 1, Луцькій СШ № 5 та Ковельській СШ № 1) існували спеціалізовані лінгвістичні класи з поглибленим викладанням англійської мови. З останньої третини 60-х рр. ХХ ст. в Луцькій СШ № 1 та Луцькій СШ № 5 почали викладатися шкільні предмети та спецкурси англійською мовою. Із 1973 р. до цього переліку шкіл додалась Нововолинська СШ № 6.

Іноземна мова як шкільна дидактична одиниця на той час виконувала не лише освітню функцію, а й виховну. Вона використовувалась тогочасними педагогами задля проведення інтелектуального і комуністичного виховання та окремих аспектів ідейно-морального виховання (інтернаціоналізм та радянський патріотизм).

Список літератури:

1. Андреевская-Левенстерн Л.С., Елухина Н.В., Лобанова Л.Г. Le Français en 10-e. Учебник французского языка для 10 класса средней школы. Москва: государственное учебно-педагогическое издат-ство министерства просвещения РСФСР, 1962. 208 с.
2. Архів Луцької спец. школи І–ІІІ ст. № 1, Ф. 1, Оп. 1, Спр. 16, Арк. 105.
3. Бим Л.И., Есипович Б.К., Шефер А.Д. Учебник немецкого языка для 8 класса средней школы. Москва: Просвещение, 1974. 206 с.
4. Гез І.Н., Мартенс К.К., Штегеман А.Г. Deutsch für die 9 klasse. Підручник німецької мови для 9-го класу. Київ: Радянська школа, 1972. 188 с.
5. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 672, Арк. 78.
6. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 672, Арк. 129.
7. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 767, Арк. 40–41.
8. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 805, Арк. 14 зв.
9. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 805, Арк. 19 зв.
10. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 805, Арк. 113 зв.
11. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 805, Арк. 172 зв. –174 зв.
12. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1153, Арк. 32.
13. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1153, Арк. 64.
14. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1168, Арк. 4.
15. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1258, Арк. 50 зв.
16. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1258, Арк. 75.
17. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1303, Арк. 35–35 зв.
18. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1363, Арк. 14 зв.
19. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1363, Арк. 48 зв.–49 зв.
20. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1460, Арк. 42.
21. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1460, Арк. 45.
22. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1460, Арк. 48.
23. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1460, Арк. 52.
24. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1460, Арк. 392–393.

25. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1462, Арк. 7–8.
26. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1462, Арк. 9.
27. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1462, Арк. 11.
28. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1462, Арк. 118.
29. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1498, Арк. 2.
30. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1499, Арк. 9.
31. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1583, Арк. 53.
32. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1583, Арк. 153.
33. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1586, Арк. 30.
34. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-59, Оп. 11, Спр. 1597, Арк. 19.
35. Державний архів Волинської обл., Ф. Р-2986, Оп. 1, Спр. 80, Арк. 102.
36. Зек Б. Луцьк в роки нацистської окупації (1941–1944): монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 421 с.
37. Калинина В.С., Марьясина И.В., Цетлин С.В. Французский язык на факультативных занятиях. Учебное пособие для старших классов средней школы. Москва: Просвещение, 1972. 237 с.
38. Камакіна Н.В. Ретроспективний аналіз заходів з покращення навчання іноземних мов у школах України (60–80 роки ХХ століття). Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2012. № 16(251). С. 62–69.
39. Крамар Ю.В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 404 с.
40. Левенець О.М. Викладання іноземних мов у спеціалізованих лінгвістичних класах загальноосвітніх навчальних закладах Волинської області у середині 60-х рр. ХХ ст. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Міжнародні відносини. Ужгород, 2018. № 3. С. 53–59.
41. Ленська В.В. Фашистська шкільна політика на окупованій території України. Український історичний журнал. 1990. № 10. С. 81–86.
42. Ніколаєва С.Ю. Від «навчання іноземної мови» до «міжкультурної іншомовної освіти»: сторічна історія цілей навчання (1917–2017 роки). Молодий вчений. 2017. № 8(48) Серпень. С. 256–262.
43. Свідчення Гришук Ангеліни Іванівни, 1949 р. н., прож. с. Вільхівка Горохівський р-н Волинська обл., запис від 08.07.2018 р.
44. Свідчення Кварцяної Лідії Федорівни, 1932 р. н., прож. м. Луцьк Волинська обл., запис від 21.11.2018 р.
45. Свідчення Ковальчук Олесі Григорівни, 1942 р. н., прож. с. Жидичин Ківерцівський р-н Волинська обл., запис від 21.02.2018 р.
46. Свідчення Пашко Ганни Федорівни, 1947 р. н., прож. м. Луцьк Волинська обл., запис від 19.11.2018 р.
47. Свідчення Сискаєвої Тетяни Василівни, 1957 р. н., прож. м. Нововолинськ Волинська обл., запис від 30.11.2018 р.
48. Свідчення Троць Ніни Тимофіївни, 1935 р. н., прож. с. Буяни Луцький р-н Волинська обл., запис від 05.07.2018 р.

ПРЕПОДАВАНИЕ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ В СЕРЕДИНЕ 60-Х – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 70-Х ГГ. ХХ В.

Публикация отражает результаты научно-исторического исследования, темой которого является преподавание иностранных языков в общеобразовательных школах Волынской области в середине 60-х – первой половине 70-х гг. ХХ в. В статье описаны и охарактеризованы процессы, которые влияли на преподавание иностранных языков в школах области. Приведены данные по кадровому и материально-техническому обеспечению процесса преподавания иностранных языков. Охарактеризованы некоторые аспекты методики преподавания иностранных языков, роль иностранного языка как дидактической единицы для проведения воспитательной работы в советской школе. При исследовании данной темы были привлечены архивные данные, методико-дидактическая литература 60-х – 70-х гг. ХХ в., современная историография, а также свидетельства тогдашних учителей.

Ключевые слова: *иностранный язык, английский язык, немецкий язык, французский язык, испанский язык, преподавание, школа, учителя, Волынская область.*

**TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN GENERAL LEARNING SCHOOLS
OF THE VOLYN REGION IN THE MIDDLE OF THE 60'S –
THE FIRST HALF OF THE 70'S OF THE XX CENTURY**

The publication reflects the results of a scientific-historical research, the topic of which is teaching foreign languages in secondary schools of the Volyn region in the middle of the 60's – the first half of the 70's of the XX century. The article describes and describes the processes that influenced the teaching of foreign languages in the schools of the region. The data on personnel and logistics of teaching foreign languages are given. Some aspects of the methodology of teaching foreign languages are described, the role of a foreign language as a didactic unit for carrying out educational work in the Soviet school. In the study of this topic, archival data, methodical-didactic literature of the 60's – 70's of the XX century, modern historiography, as well as testimonies of the then teachers.

Key words: foreign language, English language, German language, French language, Spanish language, teaching, school, teachers, Volyn region.